

JONO BALIO TAUTOSAKINĖ VEIKLA NUO 1944 IKI 1990 METŲ

RITA REPŠIENĖ

Jono Balio tautosakinė veikla yra labai įvairi, nėra tautosakos žanro, kurio J. Balys nebūtų tyrinėjęs, aprašęs, skelbęs. Jis parašė bene 34 knygas ir daugiau kaip 600 straipsnių. Mano straipsnis yra tik bandymas apžvelgti svarbesnius J. Balio darbus nuo 1944 m., kada jis pasitraukė į Vakarų, trumpai apibūdinti jo veiklą Nepriklausomoje Lietuvoje, kai susiformavo J. Balio pažiūros: atkakli ir kovojanti asmenybė, nuoseklus tautininkas, mokslininkas ir švietėjas. Savo straipsnyje noriu atskleisti, kiek daug reikiama žmogui, esančiam toli nuo tėvynės, vidinis iš vaikystės ir jaunystės išsaugotas ryšys su savo žeme ir savo tauta, jos kūryba. Jono Balio fenomeną ir nulemia jo nepaprastas darbštumas, užsispyrimas siekti jaunystėje užsibrėžto tikslo — „sėkmingai dirbuotis mūsų brangios tėvynės labui“¹. Balio gyvenimas tremtyje, emigracijoje, sutelpa į dvi vietas ir du laikotarpius: 1944—1948 m. Vokietijoje ir nuo 1948 m. iki šių dienų Amerikoje. Nors ne visi straipsniai ir knygos lietuvių, vokiečių ar anglų kalbomis man buvo prieinami ir suprantami, tačiau pamėginsiu šią spragą užpildyti tolimesniame savo darbe. Šis straipsnis yra pirmas rimtesnis mano darbas, kaip rašė J. Balys, „lituanistinio darbo dirvo-
nuose“².

Jonas Balys gimė 1909 m. liepos 2 d. Kupiškio valsčiuje, Krasnovo vienkiumyje. Dar būdamas trečios klasės mokinys, jis pradėjo rinkti tautosaką. Mokydamasis Panevėžio mokytojų seminarijoje, pirmininkavo „Tautotyros ir senienu rinkimo“ draugijai, kurios garbės nariai buvo jo tolesnių tautosakinių studijų įkvėpėjai Petras Būtėnas ir Jurgis Elisonas. Jis taip pat aktyviai dalyvavo jaunalietuvių veikloje: buvo 1928—1930 m. Tautinio jaunimo sąjungos „Jaunoji Lietuva“ centro valdybos reikalų vedėjas, moksleivių tautininkų draugovės „Jaunoji Lietuva“ laikraščio redaktorius. Vėliau Kauno, Graco, Vienos universitetuose J. Balys studijavo istoriją, etnologiją ir folklorą. O 1933 m. Vienoje jam buvo suteiktas filosofijos daktaro laipsnis už darbą „Der Schamanismus in Malakka und Indosiesen“³ (vadovas — to meto kultūrinių ciklų etnologijos kūrėjas ir lyginamosios religijos tyrinėtojas W. Koopersas). Toliau studijuodamas folklorą Suomijoje, J. Balys sukatalogino per 3 tūkstančius jau „atspaustų“ pasakų pagal A. Aarnės sistemą ir rinko medžiagą lyginamai pasakojamosios tautosakos studijai „Griaustinis ir velnias Baltoskandijos kraštų tautosakoje“⁴, kurią išleido 1939 m. „Tautosakos darbų“ VI t. 1935—1944 m. jis dirbo Lietuvių tautosakos archyvo vedėju iš pradžių Kaune, o vėliau, perkėlus Archyvą, Vilniuje. Tuo metu parašė

vieną svarbiausių pasakų sisteminimo darbų — „Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogą“⁵, kataloginimo pagrindu imdamas A. Aarnės sistemą ir ją papildydamas S. Thompsono bendru tarptautiniu katalogu. Juo remdamasis, J. Balys susistemino per 16 tūkstančių pasakų, sakmių ir anekdotų. Jo vadovaujamas Lietuvių tautosakos archyvas ne tik rinko, sistemino ir populiarino lietuvių tautosaką, bet ir dalyvavo folkloriniame Europos gyvenime: priklausė tarptautinėms folkloro institucijoms (pvz., „International Association for Folklore and Ethnology“, Upsala—Leiden) bei redakcinėms kolegijoms (pvz., Baltoskandijos kraštų etnografinio žurnalo „Acta Ethnologicci“, Stockholm), atstovaudavo Lietuvai tarptautiniuose kongresuose ir konferencijose (pvz., Tarptautiniame pasakų kongrese Lunde 1935 m.). Lietuvių tautosakos archyvas leido tęstinį leidinį „Tautosakos darbai“ (iki 1944 m. išėjo 7 tomai). Nuo 1942 m. J. Balys buvo ir Vilniaus universiteto Tautotyros katedros vedėjas. Baigiantis karui, 1944 m., jis pasitraukė į Vakarų.

Nuo 1944 metų prasideda naujas J. Balio mokslinės veiklos etapas. Iš pradžių jis apsigyvena Vokietijoje ir iki 1945 m. dirba Deutsches Volksliederarchiv asistentu Freiburge, 1946—1948 m. — Tautosakos ir etnologijos profesorium Pabaltijo universitete Hamburge. Savo laiške J. Balys rašo: „Kai prisimenu, ką aš galėjau padaryti per kelis metus Vokietijoje 1945—1948 m., tai man vis atrodo, kad dabar tuščiai dienas leidžiu“ (Silver Spring, Md., 1990 m. rugsėjo 12 d.). Išties tai buvo vienas darbingtonių mokslininko tautosakinių tyrinėjimų periodų. 1946 m. Hamburgo Pabaltijo universiteto darbuose pasirodo J. Balio studija vokiečių kalba apie lietuvių vestuvių papročius „Litauische Hochzeitsbraeuche“⁶, kurioje, naudodamas, kaip jis pats teigia, ne aprašomąjį, o analitinį tyrinėjimo metodą, labai glaustai aptaria pagrindinius vestuvių epizodus, daiktus ir veiksmus⁷. Vokiškuoju periodu lietuvių tautosakininkas paskelbė dar du darbus apie lietuvių liaudies papročius: „Volkscharakter und Volksbraeuche der Litauen“⁸ (išspausdintas „Scholar“, Heidelberge) ir „Litauische Volksbraeuche; volkskundliche Skizzen“⁹ (išspausdintas „Folk—Liv“⁹, Stockholm). Skelbdamas išsivežtą iš Lietuvos tautosakinę medžiagą, J. Balys išleidžia vokiečių kalba lietuvių mitologines sakmes apie laumes — „Die Sagen von den litauischen Feen“¹⁰ Goetingeno žurnale „Nachbarn“, pateikia analogiškų ar panašių sakmių apie laumes atitikmenis kituose Europos folkloriniuose leidiniuose. Šveicarų tautosakos archyvas (Schweizerisches Archiv fuer Volkskunde) Bazelyje išleido J. Balio studiją apie Užgavėnių papročius Lietuvoje — „Fastnachtsbraeuche in Litauen“¹¹. Tais pačiais metais pasirodo stambiausias šio periodo mokslininko darbas „Lietuvių tautosakos skaitymai“¹², išleisti Tuebingene, „Patria“ leidyklos. A. J.

Greimas taip apibūdina šią knygą: “po kuklia **skaitymų** antrašte slepiasi milžiniškas autoriaus atliktas mokslinės erudicijos darbas”¹³. Šiame darbe J. Balys, mokslininkas ir švietėjas, tautosakos populiarintojas, pateikė išsamią tautosakinę medžiagą, mėgino apibrėžti tai atitinkamo žanro rėmuose, parodyti žanro ypatumus ir dėsningumus, remdamasis lyginamuoju istoriniu metodu. Savo dėmesį pirmoje knygos dalyje sutelkęs smulkiajai tautosakai (mįslėms ir minklėms, patarlėms ir priežodžiams), jis išdėstė smulkiosios tautosakos gyvavimo istoriją, jos bruožus, mėgino nustatyti patarlių ir priežodžių esmę, formą, tematiką, šaltinius ir tautinį pobūdį. Antroji knygos dalis yra daugiau mitologinė studija, kurioje tyrinėtojas paskelbia sukaupią gausią medžiagą apie lietuvių liaudies tikėjimus ir papročius, atrinkdamas tik lietuvišką medžiagą ir atsakydamas romantinės mitologijos priemaišų. Knygos pabaigoje yra aprašoma lietuvių folkloristikos istorija nuo seniausių laikų — metraščių, kronikų — iki tautosakos tyrinėjimų, skelbtų Nepriklausomoje Lietuvoje. Balys kritiškai įvertina Lietuvos folkloristikos raidą, paskelbia gausią bibliografiją.

Išvykęs iš Europos 1948 m., lietuvių folkloristas apsigyveno JAV ir pradėjo dirbti Bloomingtone, Indianos universitete, Tautosakos institute, žymaus amerikiečių folkloristo S. Thompsono (1885—1976) asistentu folkloro reikalams; kartu jis dėstė Baltijos tautų liaudies kultūrą ir rusų folklorą. Per ketverius metus, praleistus Indianoje, J. Balys nemažai pasidarbavo folkloro srityje. Anot jo paties, S. Thompsono katalogo “Motif — Index of Folk—Literature” antrajam leidimui (6 t., 1955—1958) J. Balys pasiūlė įtraukti tūkstančius naujų motyvų (ir jie paprastai Thompsono buvo įtraukiami), o tai sudaro maždaug trečdalį katalogo; veikale “The Oral Tales of India”, sudarytame pagal tą patį S. Thompsono motyvų indeksą (Bloomington: Indiana University Press, 1958; XXVI + 448 p.), J. Balio darbas sudaro apie 90%; jam teko pagelbėti, išleidžiant katalogus apie airių ir čeremisų folklorą¹⁴. Jis taip pat pradėjo bendradarbiauti Amerikos moksliniuose leidiniuose: “Journal of American Folklore”, “The Marian”, “Midwest Folklore” (buvo šio žurnalo Business Manager); rašė apžvalginius straipsnius enciklopedijose: “Standart Dictionary of Folklore, Mythology and Legend” (I—II t., New York, 1949—1950), “Woerterbuch der Myhologie” (Herausgeber H.W. Haussig, Stuttgart, 1965), “New Catholic Encyclopedia” (1967). J. Balys buvo Lietuvių Enciklopedijos, leistos Bostone, Lietuvių Enciklopedijos leidykloje, 1953—1985, Tautosakos—tautotyros skyriaus vedėjas, redaktorius ir bendradarbis, straipsnių apie Aitvarą, Balades, Burtus ir burtininkus, Dainas, Dalią, Deivę, Derliaus papročius, Dievaitį, Dvasių kultą, Dundulį, Eglės pasaką ir t.t. autorius.

Pradėjęs lituanistinį darbą Amerikoje, 1951 m. J. Balys išleido du pirmuosius “Lietuvių tautosakos lobyno” tomus. Pirmąjį tomą, pavadintą

“Dvasios ir žmonės”, sudaro 166 sakmės, kurių 5 yra užrašytos iš Amerikoje gyvenančių lietuvių, kai mokslininkas 1949 ir 1950 metų vasaromis keliavo po Ameriką su milžinišku magnetofonu po pažastimi ir užrašinėjo tautosaką lietuvių kolonijose. Balį viską pradėti iš naujo įkvėpė S. Thompsonas: reikia elgtis taip, “kaip Amerikos pionieriai daro po miško gaisro ar viesulo”¹⁵. Taip atsirado naujas Jono Balio tautosakos archyvas. Tačiau pagrindinė tekstų dalis yra Lietuvių tautosaklos archyvo (dabar rankraštyno), Lietuvių mokslo draugijos (LMD) ir Lietuvos žemės vardyno (LŽV) medžiaga, “paties ranka nusikopijuota”¹⁶. Visi tekstai buvo paskelbti pirmą kartą. Pabaigoje pateikti S. Thompsono katalogo sistema paremti J. Balio pasakojamosios tautosakos indeksai anglų kalba.

Antrasis “Lietuvių tautosakos lobyno” tomas “Liaudies magija ir medicina” įrištas kartu su pirmuoju; jame pateikiama 575 maldos, burtai, būrimai, užkalbėjimai ir pan. Visa medžiaga atsivežta iš Lietuvos, t.y. priklauso LTR ar buvo skelbta Nepriklausomos Lietuvos leidiniuose (“Lietuvių tauta”, 1907 tt., “Tauta ir žodis”, 1923 tt., “Tautosakos darbai”. K., 1935 tt. ir pan.), nors keletas tekstų užrašyta Amerikoje (iš Tautosakos rinkėjo JAV dienoraščio 1949/50). “J. Balio pradėtasis leisti Lietuvių tautosakos lobynas yra didelė asmeninės aukos išdava ir liudijimas, kad lietuviškasis darbas dirbamas ne tuščiai ginčijantis dėl kokio nors susėdimo bei Jurgio kepurės, bet ir išsaugant visiems laikams savo tautos kūrybinį palikimą”¹⁷, — taip įvertina J. Balio darbą Amerikos lietuvių tautotyriminkas Ant. Mažiulis. Išties Balys pradeda savo ankstesnį sumanymą — leisti iš Lietuvos išsivežtą tautosaką “Lietuvių tautosakos lobyne”, kurį buvo numatęs įgyvendinti Lietuvių tautosakos archyvas šiomis serijomis: A — sakmės, B — pasakos, C — dainos, D — melodijos, E — patarlės ir priežodžiai, F — mįslės, G — tikėjimai, H — papročiai. Kiekvienos serijos buvo numatyti trys tomai, iš kurių išėjo tik vienas: Lietuvių liaudies sakmės, I. Kaunas, 1940. 448 p., 890 numerių¹⁸. Rankraštinę medžiagą, paruoštą kitiems dviem sakmių tomams (prie sakmių Balys buvo priskyręs ir padavimus), lietuvių tautosakininkas išleido Amerikoje liet. kalba: “Istorinius padavimus: Lithuanian Historical Legends” (Čikaga: Lietuvių katalikų spaudos draugija, 1949), jau minėtą pirmąjį “Lietuvių tautosakos lobyno” tomą “Dvasios ir žmonės” (Bloomington, Indiana, 1951), “Lithuanian Ghost Stories from Pittsburg, Pa.” [Lietuvių pasakojimai apie vaiduoklius, užrašyti Pitsburge], išspausdinti žurnale “Midwest Folklore”, 1952, Nr. 1, p. 47—52), bei Anglijoje “Lietuvių mitologiškas sakmes: Lithuanian mythological legends” (London: Nidos knygų klubo leidinys, 1956) ir “Užburtus lobius: Enchanted treasure; Lietuvių liaudies sakmes” (London: Nidos knygų klubo leidinys, 1958). J. Balio paruošti rinkiniai yra papildyti Amerikoje užrašyta medžiaga ir pasižymi gera sistema, kruopščiomis metrikomis; knygų pabaigose pateikiami anglų kalba motyvų indeksai pagal

S.Thompsono katalogą "Motif—Index of Folk—Literature" bei J. Balio sudarytu "Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogu".

Tuo pačiu metu 1948—1952 m. J. Balys dirbo Arctic Institut of Nord America (vad. Arkties institute) moksliniu bendradarbiu ir toliau leido "Lietuvių tautosakos lobyną", paruošė spaudai "Suvalkiečių vestuves", kurias aprašė Uršulė Žemaitienė. Tai aštuoniasdešimties puslapių knygelė, išleista Clevelande, Ohio, kurioje išcivė iš Lietuvos puikiai prisimena ir atpasakoja Suvalkijos vestuvių papročius. Nemaža U. Žemaitienės padainuotų dainų J. Balys sudėjo ir į penktąjį "Lietuvių tautosakos lobyno" tomą, kurį pavadino "Lietuvių dainos Amerikoje: Pasakojamosios dainos ir baladės" (1958); jį išleido Lietuvių Enciklopedijos leidykla. Šiame tome pateikta jau minėtų 1949 ir 1950 metų ekspedicijų medžiaga, paskelbtos 472 dainos ir 250 melodijų (iš kurių tik viena daina yra iš LTA fondų), o visa kita medžiaga iš J. Balio tautosakinio archyvo. Dainų melodijas iššifravo iš juostinio magnetofono komp. Vladas Jakubėnas (1904—1976). 1977 m. pasirodė "Lietuvių dainos Amerikoje. Antrasis rinkinys: Lyrinės, meilės, papročių, darbo, švenčių ir pramogų dainos" (Lietuvių tautosakos lobyno VI t.). Šis rinkinys išleistas Silver Spring, Md., Lietuvių tautosakos leidykloje, kurios "steigėjas, savininkas ir direktorius"¹⁹ buvo pats mokslininkas (leidykla veikė ik' 1984 m. pradžios). J. Balys šiame tome pateikė 702 dainas, kurių 257 dainos — iš žymaus tautosakos rinkėjo Juozo Būgos (1921—1950) palikimo. Po J. Būgos mirties rinkiniai buvo jo sūnaus perduoti Lietuvių archyvui Čikagoje²⁰. Antrojo rinkinio įžangoje J. Balys aptaria B. Kazlauskienės ir V. Misevičienės sudarytus katalogus (Vestuvinių ir Darbo bei kalendorinių apeigų dainų), tačiau, skirstydamas dainas, jais nesiremia. Knygoje pateikia ir straipsnį anglų kalba: "Collecting Folklore among the American Lithuanians" ["Folkloro rinkimas iš Amerikos lietuvių"], 1953 m. jo skaitytą Folkloristų simpoziume, liaudies bei populiarių dainų rinkinių, išleistų Amerikoje, išsamią bibliografiją, kruopščią kiekvienos dainos metriką, abėcėlinę dainų rodyklę ir dainų turinį anglų kalba. Angliško straipsnio pirmame puslapyje folkloristas rašo, kad žmonės, pas kuriuos apsilankydavo, dažnai jį klausdavo: "Ką jūs čia parduodate?" Jis atsakydavęs: "Nieko neparduodu, bet perku liaudies dainas ir pasakas, bet už tai nieko nemoku". J. Balys surado, kaip jis pats pavadina, "dar neišmirusių nuostabiai gerų liaudies dainininkų": Magdaleną Takažauskienę (Pittsburgh), Oną Dakanię (Gary, Ind.), Viktoriją Žareikienę (South Boston, Mas.), Dominyką Petručionį (Elizabeth, N.Y.) ir daugelį kitų²¹. Visa tautosakinė medžiaga, užrašyta J. Balio, buvo nukopijuota iš juostų ir dabar saugoma Folk Song archyve Kongreso bibliotekoje Washingtone. Šie du "Lietuvių dainų Amerikoje" rinkiniai atskleidžia, kaip puikiai lietuvių tauta išsaugo savo tėvų atmintį, savo

protėvių dainas ir svetimoje žemėje, už jūrų marių. Z. Kriukonienė recenzijoje apie antrąjį J. Balio dainų rinkinį, išspausdintoje „Metmenyse“, šią knygą pavadina necilinės svarbos įvykiu lietuvių kultūros istorijoje²². Iš tikrųjų J. Balys į šį darbą įdėjo daug jėgų ir laiko: „Teko tiksliai nurašyti dainas iš kaspinių ar vielos rutulių, perrašyti mašinėle, suklasifikuoti, pridėti paaiškinimus ir pastabas, duoti bibliografiją, indeksą ir t.t Normaliai tai dvejų metų darbas. Man teko jį atlikti „nuvogtu“ laiku: vakarais, per savaitgalius, per atostogas arba kai susergi ir neini į darbą“²³. Toks nepaprastas darbštuolis yra Jonas Balys. Jis paruošė iš savo rinkinių plokštelę „Lithuanian Folk Songs in the United States“ (1955), kurioje įdainuota dvidešimt lietuvių liaudies dainų. Plokštelę išleido Folkways Records. Iš šios plokštelės mokėsi lietuvių liaudies dainų Amerikoje užaugę emigrantų vaikai.

Didelio dėmesio Lietuvoje susilaukė 1978 m. pasirodęs „Lietuvių tautosakos lobyno“ VII tomas „Lietuvių kalendorinės šventės: Tautosakinė medžiaga ir aiškinimai“. Išleido Silver Spring, Md., Lietuvių tautosakos leidykla. Į šį tomą, be atsivežtos iš Lietuvos medžiagos apie Užgavėnes, Verbas, Didžiąją savaitę, Velykas, laikotarpį nuo Jurginių iki Devintinių, Visų Šventų šventės ir Vėlinės — Balys įdėjo ir savo straipsnį „Kalėdų papročiai ir burtai“, išspausdintą „Mūsų tautosakoje“ I (Kaunas, 1930). Šį veikalą turėtų papildyti mano surastoji J. Balio lyginamoji folkloro studija apie Jonines — „Lietuvių Joninių papročiai ir tikėjimai“, kuri yra saugoma Akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje, f. 9 — 3033; kopija yra Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštyne. Šį darbą (apimtis — 73 lapai) Balys rengė spaudai 1942 m. ir pateikė Šiaulių „Gimtojo krašto“ redaktoriui Peliksui Bugailiškiui, tačiau, J. Baliui pasitraukus į Vakarus, rankraštis taip ir liko Lietuvoje.

Kiti du „Lietuvių tautosakos lobyno“ tomai apima tautosakinę medžiagą „Nuo lopšio lig karsto“, padalytą į dvi dalis — „Vaikystė ir vedybos: Lietuvių liaudies tradicijos“ (1979) ir „Mirtis ir laidotuvės: Lietuvių liaudies tradicijos“ (1981). Abu šie tomai sudaryti iš Lietuvoje užrašytų tekstų. „Vaikystės ir vedybų“ pratarmėje J. Balys nurodo visą lietuvišką bibliografiją šia tema ir pirmoje dalyje „Vaikystė“ pateikia daugiau kaip 900 tautosakinių vienetų (tiksliau — 933), o antroje šios knygos dalyje įdėti jau minėtos J. Balio studijos apie lietuvių vestuvių papročius — „Litauische Hochzeitstraechte“, išspausdintos Pabaltijo universiteto darbuose, Hamburge, 1946 — atspaudas, palanki W. Anderseno šios studijos recenzija ir J. Balio straipsnis „Ancient wedding customs“ [Senovės vedybų papročiai], paimtas iš „Lituanus“, 1960, Nr.1, p.25—26. Šio tomo priede paskelbta ir Jono Balio spausdintų darbų bibliografija (1926—1976), apimanti daugiau kaip šešis su puse šimto knygų, straipsnių, recenzijų.

“Mirties ir laidotuvių” tome publikuojama 1260 prietarų ir papročių, susijusių su mirtimi ir laidotuvėmis, bei Teodoro Lepnerio knygos “Der Preusche Litauer [Prūsijos lietuvis]”²⁴, išleistos 1744 m. Dancige, skyrius apie laidotuves, J. Balio straipsnis “Lithuanian Ghost Stories from Pittsburgh, Pennsylvania” ir puiki bibliografija. Pasirodžius šiems tomams, lietuvių mokslininkas pokalbyje su Elena Bradūnaite, pavadintame “Visas gyvenimas pašvęstas tautosakai”²⁵, išdėsto savo folkloristinę programą: “Svarbiausias mano užsibrėžtas tikslas buvo surinkti ir paskelbti “tautosakinę žaliavą”, be to, pasistengti, kad tie leidiniai pakliūtų į kuo didesnę bibliotekų ir tyrimo įstaigų skaičių ir ten išliktų ilgam laikui”. Taigi J. Balys, nors ir toli nuo Lietuvos, toliau rinko ir populiarino lietuvių tautosaką, atliko sunkų švietėjo darbą lietuvių kultūros ir mokslo labui.

Po penkerių metų pasirodė “Lietuvių tautosakos lobyno” X tomas, kuriame aprašomi “Lietuvių žemdirbystės papročiai ir tikėjimai”, skelbiama tautosakinė medžiaga bei aiškinimai, susiję su arimo, sėjos, mėšlavežio, kūlimo darbais, javų lauko ir gyvulių pakerėjimais, mėnulio įtaka ūkio darbams (daugiau kaip 3000 vienetų). Prie tautosakinės medžiagos pridedami ir J. Balio darbai, išspausdinti dar Lietuvoje: str. “Žemdirbystės papročiai ir prietarai” (“Žemės ūkis”, 1943, Nr. 8(226), p. 569—582), str. “Javų dvasia ir derliaus papročiai” (“Žemės ūkis”, 1942, Nr. 8, p. 791—809), str. “Motinos Žemės gerbimas” (“Žemės ūkis”, 1943, Nr. 2(220), p. 81—87).

Paskutinis, XI “Lietuvių tautosakos lobyno” tomas yra skirtas “Suvalkiečių liaudies kūrybai Amerikoje” (1989). Tai geriausių J. Balio pateikėjų — Uršulės Žemaitienės (1890—1971), Magdalenos Takažauskienės (g. 1877), Onos Dakanienės (g. 1889) ir jos vyro Felikso Dakano (g. 1885) — atminimui sudaryta antologija. Mokslininkas užrašytą tautosaką padalija skyriais: patarlės ir priežodžiai (200 vienetų), mįslės (630) ir mįslių įminimo rodyklė, dainos (30 vienetų su melodijomis), 5 pasakos ir 13 sakmių. Aptardamas atskirai kiekvieną žanrą, J. Balys pateikia ir Lietuvoje vykdomus tautosakinius tyrinėjimus, apibūdina pagrindines kryptis ir nuostatas.

Išimtinę vietą mokslininko tautosakinėje veikloje užima baladžių tyrinėjimai. 1938 m. J. Balys Kaune išleido knygėlę “Lietuvių liaudies baladės: Motyvų apžvalga ir palyginimai”, paskelbė porą įdomių straipsnių apie balades 1938 m. “Židinyje” ir straipsnį vokiečių kalba “Ueber die litauischen Volksballaden” (“Acta Ethnologica”, 1938 m.). 1941 m. jis parengė rinktinę “Šimtas liaudies baladžių”. Visus J. Balio baladžių tyrinėjimus vainikuoja lietuvių baladžių katalogas, išleistas 1954 m. Washingtone anglų kalba “Lithuanian narrative folksongs: a description of types and bibliography” kaip “Lietuvių tautosakos lobyno”

IV tomas. Mokslininkas, lygindamas lietuvių liaudies balades su kaimyninių ir kitų Europos tautų baladėmis, išskiria per 340 Lietuvoje žinomų baladžių tipų. „Tai pirmas toks platus darbas apie baltų kraštų balades, palyginant jas su kaimynais“²⁶, kadangi J. Balys ne tik paskelbia pagrindinius tipus, bet ir mėgina nustatyti dainų ir baladžių santykius, aptarti baladžių kūrėjus, atskleisti tipų variantiškumą, parodyti tekstų nacionalumą, taip pat pateikia išsamią spausdintų baladžių bibliografiją. Lietuvių tautosakininkas, atsakydamas į klausimą apie pagrindinius savo mokslinius darbus, pasakė, kad svarbiausi jo darbai yra baladžių ir mitologiniai tyrinėjimai²⁷. Stambiausias J. Balio veikalas, skirtas mitologiniams tyrinėjimams, yra „Lietuvių liaudies pasaulėjauta tikėjimų ir papročių šviesoje“ (1966), jį išleido Čikagoje Pedagoginis lituanistikos institutas, mecenatas — Lietuvių tautinis akademinis sambūris. Lietuvių tautosakininkas, remdamasis senųjų metraščių žiniomis, savo sukaupta medžiaga bei spausdintais tautosakiniais šaltiniais, atskleidžia konkretų lietuvių mitologinių vertybių pasaulį. Nepriimdamas romantinio mitologijos supratimo, jis laikosi kultūrinių istorinių pažiūrų²⁸: aprašinėdamas ir aiškindamas lietuviškos pasaulėjautos apraiškas tautosakoje ir mitologijoje, siekia nustatyti jų kilmę, prasmę ir kultūrinę istorinę raidą, kiek tai įmanoma, remiantis konkrečiais šaltiniais, suprasti priežastis, kurios suponavo mitologinių pažiūrų turinį ir evoliuciją. Neatsitiktinai Ant. Mažiulis straipsnyje „Senajo lietuvių tikėjimo metmenys. Dr. Jono Balio „Lietuvių liaudies pasaulėjautą“ sutinkant“ rašo: „Dr. Jonas Balys yra lietuvių senajo tikėjimo tyrinėtojas grynas **pozityvistas**. Jis nieko nepriima, ko neparemia tautosaka ar kiti pilnai patikimi bei aiškūs šaltiniai...“²⁹. Norėtusi bent trumpai paminėti svarbesnius lietuvių tautosakininko darbus mitologijos pūdymuose: apie medžių kultą — „Baum und Mensch im litauischen Volksglauben“, „Deutsche Volkskunde“, 1942; apie „Lietuvių mitologijos sintezę“ — „Viltis“ (Pfullingen), 1949, Nr. 1; „Apie mitologiją iš esmės“ — „Naujoji viltis“, 1977, Nr. 10, p. 40—51; apie „Lietuvių liaudies tikėjimus ir papročius“ — „Lietuvių tautos praeitis“, T.IV, kn.2, p.134—140; „Tautosaka: Tikėjimai apie vandenį“ — „Naujoji viltis“, 1979, Nr.12; apie „Dievus ir Demonus“ [“Gods and Demons”] — „Lietuvių dienos“, 1985, Nr. 2, 3, 5, 8, bei straipsniai Lietuvių Enciklopedijoje („Mitologija“ ir kt.). O paskutinis jo straipsnis apie demonus ir velnius buvo išspausdintas „Dirvoje“ (Cleveland), 1992, Nr. 31—33: „Ar senovės lietuviai buvo satanistai (velnio garbintojai)?“

J. Balys yra Amerikos lietuvių kultūros archyvo muziejaus Putname mecenatas ir tautosakos kambario steigėjas. Ten saugomos lietuvių folkloristo surinktos tautosakinės knygos, rankraščiai, fonogramos ir

paties sudarytas tautosakos archyvas. Tautosakos kambarys pavadintas Jono Balio vardu.

Amerikos lituanistiniame gyvenime Jonas Balys taip pat aktyviai dalyvavo. Įsteigus institutą Čikagoje, jis iš pradžių buvo Tautotyros skyriaus vedėjas, o 1964—1967 m. vadovavo Lituanistikos institutui. Jo iniciatyva buvo surengti lituanistiniai kursai Čikagoje, du suvažiavimai su paskaitomis (Washingtono 1964 ir Philadelphijoje 1967). Jis įsteigė metraščių „Lituanistikos darbai“ ir suredagavo du jo tomus (I, 1966, ir II, 1969). J. Balys, likęs ištikimas tautininkų pažiūroms, kurios, beje, jį lydėjo nuo pat jaunystės, buvo tautininkų politikos ir kultūros žurnalo „Naujoji viltis“ vyr. redaktorius (1970—1980 metais, su pertrauka 1977—1978). J. Balys nemažai reikėsi publicistikoje (jis buvo specialusis „Dirvos“ korespondentas Washingtono), recenzavo vos ne visas Lietuvoje ir Amerikoje pasirodžiusias lietuvių folkloristines knygas, daug rašė apie Nepriklausomos Lietuvos dienas, Amerikos lietuvių mokslinį ir kultūrinį gyvenimą (iš viso daugiau kaip 600 straipsnių). 1979—1981 m. jis buvo ir VLIKo vicepirmininkas informacijos ir spaudos reikalams.

Tačiau, nors ir kaip būtų keista, paradoksalu, pagrindinis Jono Balio darbas, teisingiau — tarnyba, nuo 1956 metų buvo Kongreso bibliotekoje Washingtono, kur jis dirbo Slavistikos ir Rytų Europos skyriuje kaip Baltijos šalių specialistas. J. Balys parašė ir išleido per 13 bibliografijų, svarbesnės iš jų: bibliografija apie Lietuvą ir lietuvius anglų k. — „Lithuania and Lithuanians“, išleista New Yorke, 1961³⁰, „Lithuanians periodicals in American libraries“, 1982, Kongreso bibliotekos leidinys³¹; str. „Bibliografija“ — Lietuvių Enciklopedija, T.XXXVII, 1985, p. 75—78. Balys teikė tautosakinę bibliografinę medžiagą nuo 1933 iki 1982 m. tęstiniam leidiniui „International Volkskundliche Bibliographie“, Berlin—Goetingen, 1917—1982, bei „The American Bibliography of Slavic and East European Studies“, leidžiamam nuo 1957 metų (metraščio rengimą nuo 1973 metų perėmė Kongreso biblioteka), bibliografinę medžiagą apie Lietuvą ruošė nuo 1973 iki 1981 metų J. Balys ir A. Salys. 1981 m. J. Balys, sulaukęs 72 metų amžiaus ir išdirbęs 25 metus Kongreso bibliotekoje, išėjo į pensiją.

Dabar jam 82 metai. Ir J. Balys savo laiške iš Silver Spring, Md., datuotame 1990 m. rugsėjo 12 d., rašo: „Aš dar judu, beveik kasdien einu į parką pasivaikščioti, bet į anūkėlės vestuves Kalifornijoje jau nebeskrisiu. Ir Europoj nebeekskursuoju. Laikas daro savo pėdsakus, kalendoriaus neatsuksi atgal. [...] Niekados nė valandėlei nesigailėjau, kad pasidariau emigrantas. Aš savo padariau, o Lietuvoje likus, tai nežinia, kas būtų atsitikę“.

Jonas Balys grįžta į mūsų kultūrą kartu su savo darbais ir knygomis. „Minties“ leidykla išleido J. Balio knygą „Lietuvių kalendorinės šventės“,

rengiama spaudai ir kita knyga — „Vaikystė ir vedybos“, „Vagos“ leidykla nori pakartotinai išleisti jo parengtas „Lietuviškas pasakas“, kurias 1991 m. „Alna literos“ leidykla jau parengė ir išspausdino trimis knygomis. J. Balys buvo kviečiamas ir į Pasaulinį lietuvių kultūros kongresą, kuris įvyko Vilniuje, tačiau atvykti nebegalėjo. Nereikia suabsoliutinti Amerikos lietuvių darbų, kurių vieni yra išties labai vertingi, kiti — vidutiniai, treči — išvis menkaverčiai. J. Balio darbai išsiskiria, be jokių abejonių, iš Amerikos lietuvių tautosakinių tyrinėjimų, svarbių būtent mums, lietuviams. Visą gyvenimą jis daugiausia rinko, tvarkė ir sistemino tautosaką, paruošė du svarbius katalogus: „Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogą“ (Kaunas, 1936) ir baladžių katalogą „Lithuanian narrative folksongs“ (Čikaga, 1954), pastarąjį reikėtų išversti į lietuvių kalbą. J. Balys, remdamasis pozityvistinėmis pažiūromis ir kultūriniu istoriniu metodu, tyrinėjo „Lietuvių pasaulėjautą tikėjimų ir papročių šviesoje“, nemažai išleido tautosakos rinkinių, kurių medžiaga buvo užrašyta ne tik Lietuvoje, bet ir iš Amerikoje gyvenančių lietuvių, populiarino lietuvių tautosaką Amerikoje, tikėdamasis, kad „pinigo meilė nenustelbs artimo ir lietuvių meilės“³². Tokie svarbiausi Jono Balio — žmogaus, iš kurio mums visiems, ypač mano kartai, reikėtų pasimokyti begalinio darbštumo, užsispyrimo ir kantrybės, tautosakinės veiklos aspektai.

¹ *Balys J.* Lietuvių moksleivių Tautininkų „Jaunosios Lietuvos“ draugovės ideologija ir keliai. — Respublikinė M. Mažvydo biblioteka, Rankraščių skyrius, f. 168—16. P. 47.

² *Balys J.* Lituauistinio darbo dirvonuose // *Aidai*. 1968. Nr. 1. P. 14.

³ *Balys J.* Der Schamanismus in Malakka und Indonesien // *Eranus: Commentationes Societatis philosophiae Lituaniae*. 1935. Vol. III / red. prof. Iz. Tamošaitis // Humanitarinių mokslų fakulteto raštai. K.: „Spindulio“ b-vės spaustuvė. P. 147—171.

⁴ *Balys J.* Griaustinis ir velnias Baltoskandijos kraštų tautosakoje // *Tautosakos darbai*. T. 6. K., 1939.

⁵ *Balys J.* Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogas // *Tautosakos darbai*. T. 2. K.: Lietuvių tautosakos archyvo leidinys, 1936.

⁶ *Balys J.* Litauische Hochzeitsbraeuche. Hamburg: Baltic University. 1946. 78 p. (Contributions of Baltic University, 9). Taip pat išspausdinta: *Balys J.* Vaikystė ir vedybos: Lietuvių liaudies tradicijos // *Lietuvių tautosakos lobynas*. Silver Spring, Md., 1979. T. 8. P. 65—142.

⁷ *Balys J.* Pratarmė // *Balys J.* Vaikystė ir vedybos. Lietuvių liaudies tradicijos. Silver Spring, Md.: Lietuvių tautosakos leidykla, 1979. P. VIII.

⁸ *Balys J.* Volkscharakter und Volksbraeuche der Litauen // *Scholar* (I Heidelberg). 1947. Nr.1. P. 37—48.

⁹ *Balys J.* Litauische Volksbraeuche, volkskundliche Skizzen // *Folk—Liv* (Stockholm). 1948—1949. N. 12—13. P. 112—140.

¹⁰ *Balys J.* Die Sagen von den litauischen Feen // *Die Nachbarn* (Goettingen). 1948. Bd. 1. P. 31—71.

¹¹ *Balys J.* Fastnachtsbraeuche in Litauen // *Schweizerisches Archiv fuer Volkskunde* (Basel). 1948. Bd. 5, 1 left 1. P. 40—69.

- 12 *Balys J.* Lietuvių tautosakos skaitymai. Tuebingen: Patria, 1948. I d. — 248 p., II d. — 272 p.
- 13 *Greimas A.J.* Lietuvių kultūros pūdymuose//*Viltis*. 1949. Nr. 1. P. 37.
- 14 *Balys J.* Lietuvių dainos Amerikoje: Lyrinės, meilės, papročių, darbo, švenčių ir pramogų dainos. Antrasis rinkinys. Silver Spring, Md.: Lietuvių tautosakos leidykla, 1977. P. VI.
- 15 *Gliauda J.* Pasikalbėjimas su dr. Jonu Baliu: Iš lietuvių tautosakos lobyno//*Dirva*. 1977. Nr. 46. P. 6.
- 16 *Gliauda J.* Min. str.
- 17 *Mažiulis Ant.* Lietuvių tautosakos lobynas//*Aidai*. 1954. Nr. 1. P. 39.
- 18 *Balys J.* Du liaudies pasakų tomai: Lietuvoje užsimotą tautosakos penkiatomį tęsiant//*Draugas*. 1967. D. 2. Nr. 304(52). P. 3.
- 19 A.V. Lietuvių dainos Jungtinėse Amerikos Valstybėse / Pasikalbėjimas su dr. Jonu Baliu, pasirodžius antram jo "Lietuvių dainų Amerikoje" rinkiniui//*Tėviškės žiburiai*. 1978. Nr. 1. P. 7.
- 20 *Balys J.* Lietuvių dainos Amerikoje. Antras rinkinys. Silver Spring, Md.: Lietuvių tautosakos leidykla, 1977. P. IX.
- 21 *Gliauda J.* Min. str.
- 22 *Kriukonienė Z.* Tęsinio sulaukus//*Metmenys*. 1978. Nr. 36. P. 182.
- 23 *Gliauda J.* Min. str.
- 24 *Lepner T.* Der Preusche Litauer. Dancig, 1744. P. 121—127.
- 25 *Bradūnaitė E.* Visas gyvenimas pašvęstas tautosakai//*Draugas*. 1982. D. 2. Nr. 261(49). P. 1.
- 26 *Mažiulis Ant.* Naujai praskleistas tautosakos lobynas//*Aidai*. 1957. Nr. 3. P. 135.
- 27 A.V. Min. str.
- 28 *Balys J.* Mitologija ir propaganda//*Draugas*. 1979. D. 2. Nr. 11(2). P. 4.
- 29 *Mažiulis Ant.* Senojo lietuvių tikėjimo metmenys. Dr. Jono Balio "Lietuvių liaudies pasaulėjautą" sutinkant//*Draugas*. 1966. Nr. 283(48). D. 2. P. 1, 4.
- 30 *Lithuania and Lithuanians / a selected bibliography: compiled by Jonas Balys.* New York: Published for the Lithuanian Research Institute by F. A. Praeger, 1961.
- 31 *Balys J.* Lithuanians periodicals in American libraries: a Union list. Washington D. C.: Library of Congress, 1982.
- 32 *Balys J.* Užburti lobiai: Enchanted treasure; lietuvių liaudies sakmės. London: Nida Press, 1958. P. 5. (Nidos knygų klubo leidinys, Nr. 22)

JONAS BALYS' FOLKLORE ACTIVITIES DURING THE PERIOD OF 1944 - 1990

RITA REPŠIENĖ

Summary

Dr. Jonas Balys (b. 1909) is one of the leading Lithuanian folklorists, his folklore activity being immense and diverse. There is not a single genre of folklore, that J. Balys did not investigate, analyse or deal with. The aim of the present article is to review the most significant of his articles, written since 1944, after he withdrew to the West. In the introduction a rough outline of his activity in Independent Lithuania, when his views were formed and he became a persistent and fighting personality, a consistent nationalist, a scholar and educator, is made. This most significant folklore studies are: in Lithuanian — "Motif

index of Lithuanian narrative folklore" (1936), "Thunder and Devil in the folklore of Baltoscandian peoples" (1939), "Lithuanian legends" (Vol. 1, 1940), "Readings of Lithuanian folklore" (part 1-2, 1948), "Historical legends" (1949), "Treasury of Lithuanian folklore" (Vol. 1-11, 1951-1989), "Lithuanian mythological legends" (1956), "Enchanted treasure. Lithuanian folk legends" (1958), "Lithuanian outlook in the light of beliefs and customs" (1966); in German — "Der Schamanismus in Malakka und Indonesien" (1933), "Litauische Hochzeitsgebräuche" (1946); in English — he started compiling the second edition of S. Thompson's catalogue "Motif Index of Folk Literature" (Vol. 1-6, 1955-1958), "The Oral Tales of India" (1958), published "Lithuanian narrative folksongs; a description of types and a bibliography" (1954). He was a prolific and regular contributor to such American scientific publications as "Journal of American Folklore", "The Marian", "Midwest Folklore" (he was Business Manager of the latter). He wrote review articles in encyclopedias, e. g. "Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legends" (Vol. I-II, New York, 1949-1950), "Wörterbuch der Mythologie" (Herausgeber H. W. Haussig, Stuttgart, 1965), "New Catholic Encyclopedia" (1967). In 1953-1985, J. Balys was Head, Editor and Collaborator of Folklore - Ethnology Department of Lithuanian Encyclopedia published in Boston by Lithuanian Encyclopedia Publishers.